

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 7.012:766+159.95

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-1-5>**Марія АРТЕМЕНКО,***orcid.org/0000-0002-8957-5403*

кандидат технічних наук, доцент,

перший проректор, доцент кафедри дизайну

Херсонського національного технічного університету

(Хмельницький, Україна) *artemenko.maria@kntu.net.ua***Олена ЧЕПЕЛЮК,***orcid.org/0000-0003-1677-5137*

доктор технічних наук, професор,

завідувач кафедри дизайну

Херсонського національного технічного університету

(Хмельницький, Україна) *chepeliuk.olena@kntu.net.ua***Ганна ПОЛЄТАЄВА,***orcid.org/0000-0001-5201-3450*

кандидат технічних наук, доцент,

професор кафедри дизайну

Херсонського національного технічного університету

(Хмельницький, Україна) *polietaieva.hanna@kntu.net.ua***Ганна ЧОРНОСТАН,***orcid.org/0009-0001-1012-8660*

старший викладач кафедри дизайну

Херсонського національного технічного університету

(Хмельницький, Україна) *chornostan.hanna@kntu.net.ua***ВІЗУАЛЬНА МОВА ТА РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІЛЮСТРАЦІЇ
У ВИСВІТЛЕННІ ПОДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Мета. Метою дослідження є визначення особливостей сучасної української ілюстрації на тему подій російсько-української війни, а також виявлення характерних образів таких творів, їх сюжетів та змістів, що вкладаються автором та передаються візуальною мовою через характерну художню манеру, графіку, композиційні прийоми.

Методика. В статті застосовано загальнонаукові методи дослідження, зокрема описовий метод при виявленні характерних особливостей сучасної української ілюстрації, що висвітлює події російсько-української війни, аналітичний та типологічний для відокремлення сюжетно-змістовних наративів такої ілюстрації, композиційно-стилістичного аналізу для виявлення властивих графічних прийомів візуальної мови.

Результати. Зібрано та систематизовано ілюстративний матеріал, присвячений висвітленню подій російсько-української війни. Визначено основні образно-символічні прийоми такої ілюстрації, її сюжетно-змістовні наративи. Зокрема, виявлено загальну тенденцію використання в якості головного елемента композиції відомих персонажів народного епосу та історичних постатей, а також нових героїв сучасності та жіночих образів. При базовому наративі відображення та засудження різних форм насилля в ілюстрації, спостерігається характерний для українського менталітету жартівливий підтекст.

Наукова новизна. Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше виявлено основні особливості візуальної мови ілюстрації, що висвітлює події російсько-української війни та визначено тенденції у виборі характерних образно-символічних засад її художньо-композиційної побудови.

Практична значущість. Отримані результати дозволять оптимізувати процес дизайн-проектування нових ілюстрацій та підвищити якість художньо-образних рішень графіки, направленої на розкриття та донесення змістів подій російсько-української війни до української та світової спільноти. Результати дослідження також доцільно використовувати у підготовці лекційних курсів у навчальному процесі при підготовці фахівців з графічного дизайну, зокрема при викладанні дисциплін «проектування», «проектна графіка», «історія сучасного мистецтва» тощо.

Ключові слова: ілюстрація, графіка, дизайн, візуальна мова, наратив, російсько-українська війна.

Mariia ARTEMENKO,

orcid.org/0000-0002-8957-5403

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
First Vice-Rector, Associate Professor at the Department of Design
Kherson National Technical University
(Khmelnyskyi, Ukraine) artemenko.maria@kntu.net.ua*

Olena CHEPELYUK,

orcid.org/0000-0003-1677-5137

*Doctor of Technical Sciences, Professor,
Head of the Department of Design
Kherson National Technical University
(Khmelnyskyi, Ukraine) chepeliuk.olen@kntu.net.ua*

Hanna POLETAEVA,

orcid.org/0000-0001-5201-3450

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Design
Kherson National Technical University
(Khmelnyskyi, Ukraine) polietaieva.hanna@kntu.net.ua*

Hanna CHORNOSTAN,

orcid.org/0009-0001-1012-8660

*Senior Lecturer at the Department of Design
Kherson National Technical University
(Khmelnyskyi, Ukraine) chornostan.hanna@kntu.net.ua*

VISUAL LANGUAGE AND ROLE OF UKRAINIAN ILLUSTRATIONS IN COVERAGE OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR EVENTS

Purpose. *The purpose of the research is the determination of characteristics of Ukrainian illustrations regarding Russian-Ukrainian war events, as well as revealing distinctive images of such works, their plots and themes imbedded by authors and rendered by means of visual language through specific artistic manner, graphics and compositional techniques.*

Methodology. *General scientific methods have been used in the research article; namely the descriptive method has been applied while identifying distinctive characteristics of modern Ukrainian illustration which highlights the Russian-Ukrainian war events; analytical and typological methods have been used to distinguish the narratives of such an illustration; and the stylistic-compositional analysis to identify the inherent graphic techniques of visual language.*

Results. *Illustrative material devoted to the events of the Russian-Ukrainian war has been collected and systematized. The main visual and symbolic techniques of such an illustration, its plot and content narratives have been defined. In particular, there has been revealed a general trend of using well-known folk epic characters and historical figures as well as new heroes of our time and female images as a main element of the composition. With the basic narrative of depicting and condemnation of various forms of violence in the illustration, a humorous subtext typical of the Ukrainian mentality can be observed.*

Scientific novelty. *The scientific novelty of the work lies in the fact that main peculiarities of the visual language pertaining to an illustration depicting Russian-Ukrainian war events have been first identified and tendencies in selection of specific figurative and symbolic grounds for its artistic and compositional arrangement have been first defined.*

Practical significance. *Obtained results allow to improve designing process while creating new illustrations and to enhance quality of imagery and artistic decisions in graphic works aimed at revealing and conveying meanings of the events of the Russian-Ukrainian war to Ukrainian and world community. The research results are relevant to be used for preparing lectures in academic activities when training graphic designers, for example in teaching subject – “Designing”, “Graphics”, “History of Contemporary Art”, etc.*

Key words: *illustration, graphics, design, visual language, narrative, Russian-Ukrainian war.*

Вступ. 24 лютого в Україні розпочалось повномасштабне вторгнення з боку російської федерації. Життя кожного українця змінилось, кожен відчув на собі, що таке війна. Надзвичайно гостро постало питання поширення правдивої інфор-

мації як серед населення України, так і на рівні інших держав. Пріоритетним засобом протидії суспільній паніці завдяки високому рівню довіри стали телевізійні медіа, але не менш важливою стала діяльність вітчизняних та іноземних інфлю-

енсерів і фотографів, яка сприяла міжнародному розголосу подій у соціальних мережах. Комплементарним засобом вирішення проблеми стала ілюстрація. Цей універсальний засіб візуальної мови дозволив у повній мірі показати протест українського народу, його волю, біль та почуття усьому світу. Виражені в графіці емоції спонукали як самих українців, так і іноземців до активних дій та швидкого прийняття рішень, а також сприяли підтримці національного духу. Таким чином, ілюстрація, яка висвітлює події російсько-української війни, стала новим феноменом візуальної інтернаціональної комунікації, є актуальною і потребує наукового розгляду.

Аналіз попередніх досліджень. Митці, що працюють над створенням книжкової графіки України, є серед лідерів на світовому ринку, з цієї причини науковці найчастіше розглядають саме книжкову ілюстрацію. При цьому значна кількість наукових праць присвячено розгляду сучасної ілюстрації дитячих книжок, зокрема, науковець А. Майовець (Майовець, 2022:80-86), розглядає авторські підходи випускників ЛНАМ до «інтерпретації класичних літературних форм або ново-творів у різних версіях естетики сучасної книжкової графіки». В роботі (Гула, 2022:57-67) визначено вплив стилєвих тенденцій певних історичних періодів на дизайн дитячих книжок. В теперішній час візуальну мову художника-ілюстратора в значній мірі визначає розвиток та ступінь володіння програмами векторної та растрової графіки. Дослідницею О. Мельник (Мельник, 2015: 157–161) визначено особливості «пошуку авторської мови та стилю при створенні комп'ютерної ілюстрації в контексті сучасної тенденції нефотореалістичного рендерингу». Л. Давиденко проведено аналіз «засобів художньої виразності в книжковій графіці в контексті історії становлення графічних шкіл в Україні та творчості їх представників» (Давиденко, 2014: 115–118). Книжкову графіку в історичній ретроспективі розглянуто у роботах Н. Асєєвої, О. Лагутенко, Л. Владича. В працях О. Гладун, О.Савицької, О. Федорук, Р. Шмагало досліджено розвиток книжкової графіки в Україні наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ століття. В монографії Н. Складенко наукові пошуки присвячено появі інноваційних засобів візуальної мови, які підкреслюють нагальну необхідність формування нових теоретичних положень у контексті розвитку дизайну в цілому (Складенко, 2023).

За результатами аналізу попередніх досліджень можна сказати, що в цілому ілюстрації, як виду друкованої графіки присвячено чимало

робіт науковців-мистецтвознавців, які розглядають її різні аспекти відповідно до різних жанрових напрямків. Однак тема сучасної української ілюстрації, що присвячена російсько-українській війні, наразі висвітлена здебільшого в популярних інтернет-виданнях (Творчі сили України, 2021), (Реакція українських митців на війну, 2022), (Ілюстрації про війну), (Белічко, 2011), а для науковців є новою та поки малодослідженою.

Постановка завдання. Дослідження в якості завдання ставить збір та систематизацію особливостей сучасної української ілюстрації на військову тему, на тему бойових дій, окупації, всього, що довелось пережити українському народу за останній рік, а також виявлення характерних образів таких творів, їх сюжетів та змістів, що вкладаються автором та передаються візуальною мовою через характерну художню манеру, графіку, композиційні прийоми.

Результати дослідження та їх обговорення. Загально відомо, що ілюстрація (лат. *illustratio* – живий опис, освітлення, наочне зображення) – один із видів друкованої графіки; частина художнього оформлення книжки з обкладинкою, заставками, кінцівками, орнаментальним декором і шрифтовим набором. В традиційному контексті ілюстрація супроводжує текст візуальними образами, які підсилюють емоційне сприйняття літературного твору. Однак станом на сьогодні ілюстрація перетворилася у самостійний витвір мистецтва і інколи навіть не потребує будь-яких пояснень чи опису свого змісту, особливо у зображенні резонансних подій сучасності. З початку повномасштабного вторгнення ворога в Україну велика кількість людей на планеті вболіває за долю українського народу. Мужність українського воїна і доля мирних жителів, постраждалих від військових дій та окупації, визивають захоплення і співчуття. Природньо, що зазначений наратив є інспірацією в творчості багатьох митців, особливо українських. Використовуючи впізнавані, яскраві і зрозумілі образи, художники мають можливість привернути уваги соціуму до важливих подій та активно користуються нею.

Крім інформаційної процес створення ілюстрації на військову тематику має ще одну функцію – терапевтичну. Митці знижують психологічну напругу, візуалізуючи в образах ілюстрації власні внутрішні переживання та емоції, які в більшості випадків є результатом емпатії митця, який відчуває настрої, що сформувалися в суспільстві під натиском подій. Цей факт додатково пояснює популярність зазначеної ілюстрації серед українців.

Рис. 1. Ілюстрація із зображенням дівчини-воїна, Тетяна Демакіна

Сьогодні споживачі такої ілюстрації самостійно розповсюджують та популяризують її за допомогою соціальних мереж. Останні стають основною платформою для презентації та публікації таких творів. В результаті для того, щоб ілюстрація побачила світ та зробила свою справу – передала необхідний наратив публіці, в сучасних умовах діджиталізації їй не потрібні класичні друковані видання, час на верстку та підготовку до друку, вона робить це миттєво. Зокрема й через це значення української ілюстрації для висвітлення подій російсько-української війни є вкрай важливим.

Звернувшись до дослідження цієї теми на першому етапі було зібрано базу відповідних ілюстрацій, які «мандрують» просторами інтернету. В цілому можна зазначити, що в більшості випадків дизайнери самостійно публікують свої роботи на власних сторінках або ціленаправлено створюють візуальний контент для певного проєкту чи акції, часто з волонтерською місією, а в окремих випадках вже неможливо встановити першоджерела публікації, тобто автор є невідомим.

Всі описані варіанти були прийняті до розгляду та каталогізації. Опрацюємо окремі ключові аспекти візуальної мови таких ілюстрацій. Отже, серед сюжетів домінують: звитяга військових, трагедії та героїчні вчинки мирного населення, зруйнування інфраструктури тощо. І хоч в якості базового наративу прослідковуються різні форми насилля (часто із зображенням кровавих сцен), в окрему категорію можна від-

нести ілюстрації із характерним для українського менталітету жартівливим підтекстом.

В цілому, аналізуючи особливості ілюстрацій українських дизайнерів-графіків, можна помітити загальну тенденцію, яка полягає у активному використанні в якості головного елемента композиції відомих персонажів народного епосу та історичних постатей. Причиною домінування патріотичної тематики у культурному просторі є низка факторів, першим з яких є намагання українців захистити свою національну ідентичність, продемонструвавши її ознаки усьому цивілізованому світу. Крім того, художники звертаються до культурної спадщини через трансляцію загальновідомих образів: гетьманів, козаків, характерників, магів. Саме ці образи є символом мужності та незламності, засобом підтримки бойового духу сучасних військових.

a

b

Рис. 2. Іюстрація-постер, Микола Коваленко

Таким чином, нагадуючи про славетних предків, художники наочно показують історію українського народу та вікову боротьбу за право бути вільними та незалежними.

Варто зауважити, що окрім зображення козаків, гетьманів та політичних діячів минулого доволі частим є використання жіночих символічних образів: неньки-України, матері, волі та свободи у вигляді дівчини тощо (рис. 1). Щодо композиційних особливостей, українські ілюстратори нерідко застосовують статичну композицію з розташуванням головних елементів по краях аркушу або по центру, у такий спосіб акцентуючи увагу на протистоянні певних сил або розташованій посередині візуальній домінанті. На наведеному рисунку використані закони побудови динамічної композиції, що додає їй драматизму.

Також дизайнери-графіки створюють ілюстрації у плакатному жанрі. Ілюстрації у вигляді постерів відрізняються лаконічністю, продуманою композицією та використанням візуальних метафор. Імплементуючи знаки-символи у вигляді впізнаваних форм та силуетів, автори транслюють свої ідеї прямо та безпосередньо. Таким чином, за допомогою мінімального арсеналу графічних засобів, ілюстраторам вдається донести свої думки до глядацької аудиторії, уникаючи занадто великої варіативності декодування сюжету композиції. Розглядаючи зазначений художньо-композиційний прийом на конкретному прикладі, можна сфокусувати увагу на роботі Миколи Коваленка із стилізованим, умовним зображенням залишків російського танка в українському полі. Постер виконано у п'яти кольорах і складається усього з дев'яти прямокутників різного розміру (рис. 2, а). Так, оперуючи знанням психології та схильністю людського мозку до самостійного складання та упорядкування візуальної інформації, автор, а

вірніше сам глядач, перетворює на перший погляд анархічний малюнок у логічну композицію з очевидним візуальним повідомленням.

Стосовно композиційних прийомів, українські дизайнери використовують різноманітні види композиції в залежності від метаповідомлення, що має донести плакат до аудиторії. Знаючи, що статика та динаміка є допоміжними візуальними засобами, які у різний спосіб сприяють розкриттю повного потенціалу малюнку, ілюстратори широко їх застосовують. Статична композиція дає можливість підкреслити вагу, непохитність та монументальність зображеного об'єкту, у той час як динамічна композиція передає рухливість, швидкість, візуальне напруження або, інколи, комічність та несерйозність. В залежності від того, на чому хоче зробити акцент автор, розроблюється загальна схема розташування елементів композиції на предметній площині аркуша.

Емоційний вплив на глядача підсилюється шляхом деталізації та розташування другорядних об'єктів. Наводячи приклад вдалого застосування динаміки, варто згадати роботу Миколи Коваленка «Російський корабель», в якій за допомогою нахилу текстових блоків та центрального елементу автор підкреслює зневажливе ставлення до зображеного об'єкту. Додавши до силуету військового корабля форми у вигляді ніг митець досягає сатиричного вигляду постеру (рис. 2, б).

Крім використання законів створення зображення в плакатному жанрі, частим явищем є застосування вітчизняними художниками карикатурної та шаржової техніки малюнка. За допомогою гіперболи та сатири сюжетні образи, представлені ворожими політичними керівниками, отримують вигляд страхітливих потвор та чудовиськ, що у повній мірі відображає їх моральну суть та духовний світ (рис. 3, а).

а

б

Рис. 3. Приклад ілюстрації у карикатурному жанрі:
а – Сергій Йолкін; б – невідомий автор

Рис. 4. Графіка із зображенням сучасних національних героїв:
а – Олександр Грехов; б – Глеб Остроус; с – Катерина Четирина

Образ міфічної істоти з книжок Джона Рональда Толкіна на ім'я «орк» став найвідомішим синонімом російського військового. Цей образ використовується не тільки у якості персонажу малюнків, але й на суспільному телебаченні, соціальних мережах та інших медіа джерелах. Зображуючи ворожу армію у подібному вигляді, українські ілюстратори наочно демонструють відсутність страху, поваги та жалю до окупантів. Головними сюжетами малюнків є військові поразки російської армії у містах та селах, а також алогічні та абсурдні дії ворогів нахшталт викрадення пральних машин, унітазів, міксерів та інших побутових приладів і сантехніки в мирного населення (рис. 3, б).

Окремим новоствореним жанром актуальної української ілюстрації є графіка із зображенням сучасних національних героїв, представлених як військовими, так і цивільним населенням. Використані образи мають реальні прототипи і тому є засвідченням хоробрих вчинків цих людей. Серед таких: привид Києва, киянка за банкою консервації, що збила ворожий дрон, представники народу ромів, які вкрали російський танк за допомогою сільськогосподарської техніки, тощо. Митці використовують образи не тільки людей, а й тварин, трагічна доля та відданість яких викликають

емпатію у значної частини населення. В якості прикладу можна навести Херсонського єнота та службової собаки Патрона (рис. 4).

Ще одним популярним серед українських ілюстраторів художньо-композиційним прийомом є «надлишковий простір». У даному випадку незаповнена, вільна від графічного наповнення зона аркушу стає значимим елементом композиції, утворюючи вектор руху об'єкта та «перетягуючи» на себе увагу глядача (рис. 4 а, б). В наведених прикладах автори використали можливості комп'ютерної графіки для передачі образності.

Кажучи про художньо-композиційні особливості таких робіт, варто зазначити, що персонажі малюнків часто доповнюються текстовим супроводом у вигляді короткої фрази або афоризму, розташованого у безпосередній близькості від головного об'єкта композиції. Семантична інтонація як словесних виразів, так і візуальних образів, не дивлячись на серйозність подій і героїзм вчинків, носить переважно піднесений, жартівливий та мотивуючий характер. Такі малюнки потрібні, щоб підтримати загальний емоційний стан соціуму (рис. 5, а, б).

Окрім зображення мотивуючих, позитивних наративів, українські дизайнери створюють ілюстрації, які відображають реалії сьогодення. Позбавляючи їх будь-яких декоративних елементів,

а

б

с

Рис. 5. Приклад ілюстрації з текстовим блоком: а – Журавель Юрій; б – Bright Arts; с – Олена Павлова

Рис. 6. Приклад ілюстрації, що відображає події в Україні, Олександр Олександров

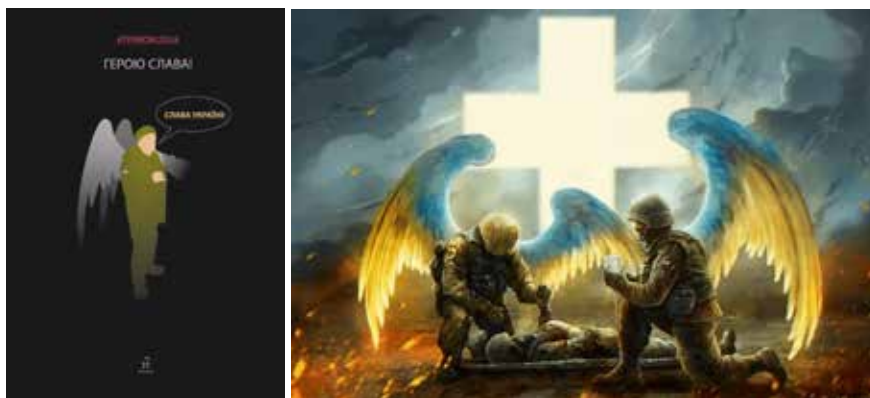

Рис. 7. Приклад ілюстрації, що відображає надприродні сили воїнів та медиків: а – Андрій Єрмоленко, б – Беата Куркуль

художники розповідають правду про події в Україні. На рисунку б зображено ілюстрацію та фото знищеного на Харківщині Національного літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди. Цільовою аудиторією таких робіт зазвичай є іноземці, які недостатньо проінформовані про

поточну ситуацію та не усвідомлюють масштабу людського лиха, заподіяного країною-агресором. Головними об'єктами ілюстрацій зазвичай виступають найбільш незахищені категорії суспільства (діти, літні люди) та зруйнована цивільна інфраструктура.

а

б

с

д

Рис. 8. Ілюстрація-меморіал жертвам війни: а – Olga Wilson (псевдонім); б – Вікторія Крохіна; с – «Волонтерська Анімація України», відеоролик «Душі»; д – Діана Семенець

Рис. 9. Ілюстрація наслідків підриву Каховської електростанції, невідомий автор

Героїзм військових та медиків часто втілюється в міфічних образах янголів з сяючими крилами, які бережуть та рятують Україну, її народ. Така ілюстрація підкреслює відданість та відвагу сучасних «лицарів світла», які готові вистояти та захищати свою країну попри небезпеку власному життю (рис. 6). Зазвичай дизайнери в цьому випадку працюють з контрастами, виділяючи світлий образ на темному тлі, щоб підкреслити боротьбу з темними силами та передати надію в перемогу над злом.

Ще одним наративом є зображення душ людей, що загинули під час бойових дій та бомбардування ворогом мирних міст України. Подібні малюнки є не тільки нагадуванням світовій спільноті про те, що війна триває, але й закликають до активних дій з боку держав-союзників. Ілюстрації, що зображують знищене цивільне населення, є меморіалом жертвам війни (рис. 8).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій. 2022. Графіка українських дитячих видань 2000–2010 рр. (на матеріалі творчості випускників ЛНАМ). *Народознавчі зошити*. Львів. № 1 (163). С. 80–86. URL: <https://nz.lviv.ua/2022-1-10/>
2. Гула Є.П. Вплив стильових тенденцій світової культури на дизайн дитячої художньої книги / Є.П. Гула, Ю.М. Денисенко, К.В. Денисенко, Я.О. Дульська, С.В. Оганесян. *Art and design*. 2022. № 2(18). С. 57–67.
3. Мельник О. Комп'ютерна графіка у сучасній книжковій ілюстрації: проблеми техніки та стилю. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Мистецтвознавство. Тернопіль: ТНПУ. 2015. № 1. (вип. 33). С. 157-161.
4. Давиденко Л.Ф. Засоби художньої виразності у книжковій графіці: традиції та інновації. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогіка. 2014. № 1. С. 115–118.
5. Склярєнко Н.В. Візуальні комунікації в дизайні: динамічні концепції сталого розвитку : монографія. Луцьк : Вежа-друк, 2023.
6. Творчі сили України: Українські митці про війну (5-та частина). <https://elle.ua/ludi/novosty/tvorch-sili-ukrani-ukransk-mitc-pro-vynu-5-chastina/> Copyright ELLE Ukraine, 2021.
7. Реакція українських митців на війну, яку почала РФ. *Ukrainer*. 2022. URL: <https://ukrainer.net/ilustratory-pro-viynu>
8. Ілюстрації про війну, які показують, куди має піти Росія. URL: <https://volodymyrets.city/articles/197210/ilyustracii-pro-vijnu-yaki-pokazuuyut-kudi-maye-piti-rosiya>

9. Белічко Н.Ю. Ілюстрація. Енциклопедія Сучасної України Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-13244>

REFERENCES

1. Maiovets Andriy. (2022). Grafika ukrainskykh ditiachykh vydan 2000–2010 rr. (na materialy tvorchoosti vypusknykiv LNAM) [Graphics of ukrainian children's publications (2000–2010) (based on the work of LNAM graduates)]. *Narodoznavchi zoshyty – The Ethnology Notebooks*. № 1 (163). 80–86. URL: <https://nz.lviv.ua/en/2022-en-1-10/> [in Ukrainian].
2. Gula, Ye.P., Denysenko, Yu.M., Denysenko, K.V., Dul'ska, Ya.O., Ohanesian, S.V. (2022). *Vplyv stylovykh tendentsii svitovoi kultury na dizain dytiachoi hudozhnoi knyhy* [The influence of style tendencies of world culture on the design of children's books]. *Art and Design*. № 2. (18). 57–67 [in Ukrainian].
3. Melnyk, O. (2015). Kompiuterna grafika u suchasni knyzhkovi iliustratsii: problemy tekhniky ta styliu. [Computer graphics in modern book illustration: technology and style problems]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Mystetstvoznavstvo – The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Art Studies*. № 1 (33), 157–161 [in Ukrainian].
4. Davydenko, L.F. (2014). Zasoby hudozhnoi vyraznosti u knyzhkovii grafitsi: tradytsii ta innovatsii [Expressive means in book graphics: traditions and innovations]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu. Seriya: Pedagogika – Scientific Bulletin Melitopol State Pedagogical University. Series : Pedagogy*. № 1, 115–118. [in Ukrainian].
5. Skliarenko, N.V. (2023). *Vizualni komunikatsii v dyzaini: dynamichni kontseptsii staloho rozvytku: monografiia* [Visual communications in design: dynamical concepts of sustainable development: a monograph]. Luts'k : Vezha-druk [in Ukrainian].
6. Tvorchy sily Ukrainy: Ukrainski mytsi pro viinu (5-ta chastyna) [Creative forces of Ukraine: Ukrainian artists about the war (part 5)] Retrieved from: <https://elle.ua/ludi/novosty/tvorch-sili-ukrani-ukransk-mitc-pro-vynu-5-chastyna/> Copyright ELLE Ukraine, 2021. [in Ukrainian].
7. Reaktsiia ukrainskykh mytsiv na viinu, yaku pochala RF [Response of Ukrainian artists to the war started by the Russian Federation] *Ukrainer*. 2022. Retrieved from: <https://ukrainer.net/ilustratory-pro-viynu> [in Ukrainian].
8. Iliustratsii pro viinu, yaki pokazuiut, kudy maie pity Rosiia [Illustrations about the war that show where Russia should go] Retrieved from: <https://volodymyrets.city/articles/197210/ilyustracii-pro-vijnu-yaki-pokazuyut-kudi-maye-piti-rosiya> [in Ukrainian].
9. Belichko N.Yu. (2011). Iliustratsiia. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Illustration. Encyclopedia of Modern Ukraine] I.M. Dziuba, A.I. Zhukovsky, M.G. Zhelezniak [et al.] (Eds.), NAN Ukraine, NTSh. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-13244> [in Ukrainian].